

Historische Kring

Duiven-Groessen-Loo

Jaargang 18 nr. 3/4 november 2001

Driepas

COLOFON

DRIEPAS

verenigingsblad van de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo
verschijnt drie à vier maal per jaar. Losse nummers f 5,--.

Redactie

W.F.W.M. van Heugten
Th.M.J. Jonker
M.M. Rebholz

e-mailadressen:
jonker.Loo@net.HCC.nl
W.F.W.M.vanHeugten@ATO.DIGONL

Bestuur Historische Kring

H.J.Th. Derksen, penningmeester (Duiven)
A.H.E. Janssen (Groessen)
Th.M.J. Jonker, secretaris (Loo)
Th. Leicher (Duiven)
J.H.M. Verhey, voorzitter (Duiven)
J.F.H. te Witt, vice-voorzitter (Groessen)

Secretariaat: postbus 212, 6920 AE DUIVEN

Rabobank Duiven, rek.nr. 31.54.07.484

Postbank, rek.nr. 49.23.697

l.n.v. penningmeester Historische Kring, Duiven.

Het lidmaatschap van de Historische Kring kost f 25,-- per jaar,

het partner- of gezinslidmaatschap f 10,-- per jaar.

Een abonnement op alleen DRIEPAS kost f 12,50 per jaar.

Leden en abonnees buiten de gemeenten Duiven en Zevenaar betalen

f 7,50 extra als bijdrage in de verzend- en portokosten.

Opzeggen van lidmaatschap of abonnement uitsluitend schriftelijk vóór 1 december van het lopende jaar.

Uit de uitgave mag niets worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming vooraf en zonder bronvermelding.

ISSN: 0921-5549

INHOUD

EEN BIJZONDERE GEVELSTEEN W.J.Th. Peters, Th.M.J. Jonker	50
SCHOOL EN SCHOOLMEESTERS (+ TOEGIFT) Th.J.G. Goossen	54
DE LYMERSCHE TONGVAL in 1838 Th.M.J. Jonker	64
UULEN VLEGEN NIET MET BONTE KRAAIEN een stichtelijk verhaal van ds. O.G. Heldring	65
ZOUTERS EN ENGELSMANNEN Bommels	68
KLEINIGHEDEN	69
VERENIGINGSNIEUWS	70

In deze DRIEPAS vindt u weer allerlei wetenswaardigheden uit het verleden. Zoals het verleden in verband met een merkwaardige gevelsteen in 't Loo, van het onderwijs in onze drie kerkdorpen en van het dialect. Wat het laatste betreft, u krijgt een stichtelijk stukje in Liemers dialect van ruim een eeuw geleden opgediend.

En dan - het kon niet uitblijven - na het succes van vorig jaar is er opnieuw een najaarsexcursie gepland, met een gezamenlijke boerenkoolmaaltijd als besluit. Bijzonderheden staan op pagina 72. Wij hopen velen van u op die zaterdag te ontmoeten.

De redactie

EEN BIJZONDERE GEVELSTEEN

Licht op een duistere inscriptie

In DRIEPAS 1991 (jrg 8, nr 1, pp. 7-10) verscheen van de hand van de eerste auteur van dit stukje een artikel over *Drie Latijnse inscripties te Loo, twee glasheldere en een zeer duistere*. Over de laatste is nu meer te vertellen.

De steen die eerst op grote hoogte was ingemetseld aan de straatzijde van de schuur van het Valkenhof

(zie bij C, afb. 3), is bij de restauratie van dit gebouw omstreeks 1992 naar beneden gehaald en op ooghoogte aangebracht, links van de grote deur. De maten, in genoemd artikel naar schatting aangegeven, konden nu precies worden vastgesteld: 38,5 cm x 60,8 cm. Ook kon er gemakkelijk een foto gemaakt worden (afb. 1).

Afb. 1. De gevelsteen.

Omdat niet zeker is hoe leesbaar de latijnse tekst op de afgedrukte foto zal zijn, wordt die hier nogmaals weergegeven.

HUC ITA ME
TRANSTULIT ET PENITE
INNOVAVIT
VENERABILIS PASTOR
I.A.DERCKSON

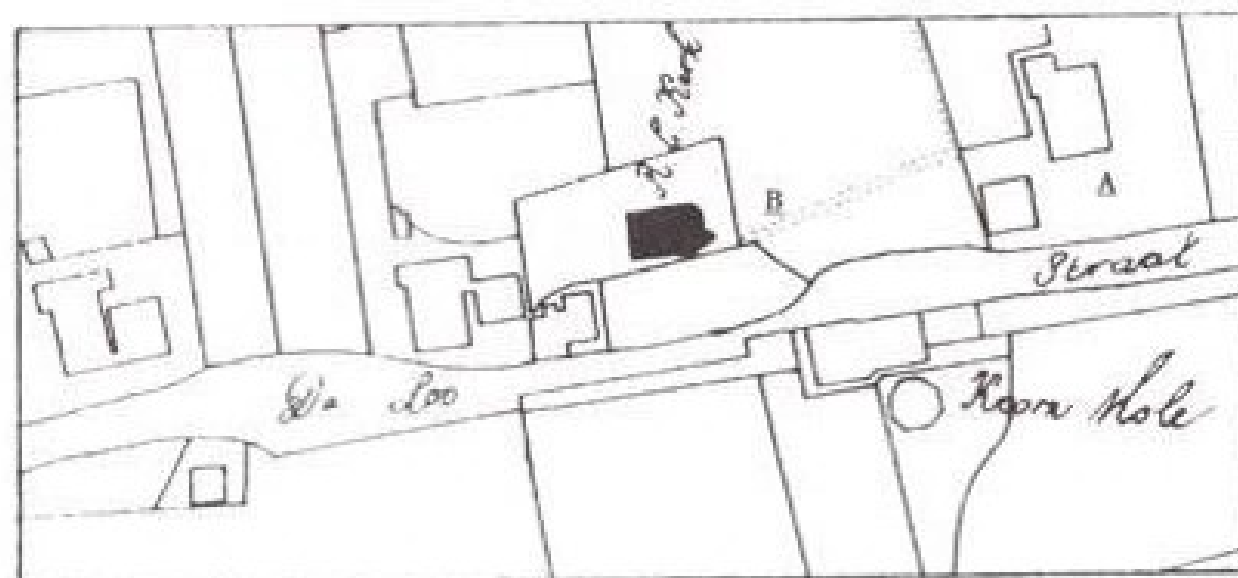
Nu is goed te zien dat de latijnse tekst is weergegeven in kleine en grote hoofdletters. De grote staan tevens voor Romeinse cijfers, waarbij we de U moeten lezen als V. Telt men de cijfers op dan komt men op 1833, het jaar waaruit de steen stamt. In het artikel uit 1991 is abusievelijk 1832 aangegeven.

Omdat niet alle lezers zullen beschikken over het bedoelde Driepas-artikel, volgt hier nog eens de vertaling in het Nederlands van het opschrift:

*Hierheen heeft mij zo
overgebracht en volledig vernieuwd
de eerwaarde pastoor
I.A. Derckson*

Tien jaar geleden wisten we niets over pastoor Derckson. Het was te vermoeden dat hij verbonden was aan de St. Walburgkerk te Arnhem, tot 1972 de eigenaresse van de landerijen van het Valkenhof. Inmiddels heeft de tweede auteur van dit stuk dit vermoeden tot zekerheid gebracht. Op een schriftelijke vraag aan het Katholiek Documentatie Centrum te

Nijmegen kreeg hij op 5-11-1999 het volgende antwoord: *Johannes Antonius Derckson werd geboren te Doesburg 8 October 1780, studeerde te 's-Heerenberg, werd 8 Juni 1805 priester gewijd en was kapelaan te Herwen en Aerdt, Indoornik, Arnhem (Varkenstraat), waar hij reeds in 1808 stond. Na den dood van den aartspriester van Gelderland B. Roes (1809) was hij van de St. Eusebius-parochie deservitor tot 1811, in welk jaar hij pastoor werd te Wijnbergen, om op 23 April weder naar Arnhem terug te keeren als pastoor van de St. Walburgisparochie. Tot 1840 voerde hij daar den herdersstaf, in welk jaar hij om gezondheidsredenen zijn ontslag nam. Hij overleed 17 Februari 1846 en werd op het toenmalige R.K. Kerkhof begraven, ter plaatse waar nu de St. Martinuskerk staat. Voor het hoogaltaar dier kerk ligt nog zijn grafsteen.⁽¹⁾*

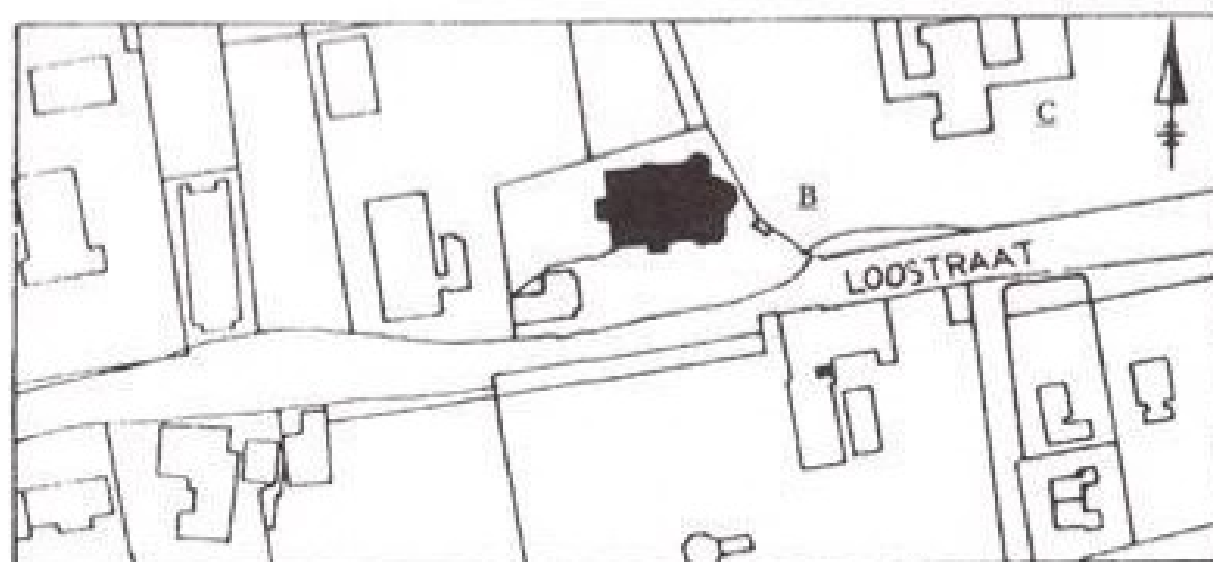
Afb. 2. Situatieschets van de kapel in 't Loo volgens het kadastraal minuutplan uit 1830.

Een situatieschets van de kapel in 't Loo volgens het eerste kadastraal minuutplan uit 1830 (afb. 2) bracht de eerste auteur op het idee waarop de inscriptie betrekking moest hebben. Men ziet op deze tekening, dat ongeveer op de plaats van het huidige, in 1924 gebouwde Valkenhof (afb. 3, bij C) in 1830 twee gebouwen stonden (afb. 2, bij A). Die moeten in of iets voor 1833 geheel of gedeeltelijk zijn afgebrand, want de toenmalige pachter Hendrik Janssen genoot tot 1841 vrijdom van belasting⁽²⁾; herbouw na een brand gaf volgens de destijds geldende regels acht jaar vrijdom (na gewone herbouw was dat drie jaar). Het geheel is toen vervangen door een boerderij die meer westelijk stond (afb. 2, bij B), aan de weg die vanuit de Loostraat achter de kerk om langs het kerkhof en de rest van het voormalige Buske het Looveld ingaat. Deze boerderij, die Looënaren ouder dan tachtig nog gekend hebben, is in of omstreeks 1924 afgebroken.

Volgens de overlevering is de steen met inscriptie van dit gebouw

afkomstig. Pastoor Derckson moet, als pachtheer, betrokken zijn geweest bij de afbraak van Valkenhof A (afb. 2) en de bouw van Valkenhof B (afb. 2). *HIC ITA METRANSTULIT* (hierheen heeft mij zo overgebracht) heeft rechtstreeks betrekking op het laatste huis. We mogen er misschien zelfs uit afleiden dat een houten geraamte van het oude gebouw hergebruikt werd bij de bouw van het nieuwe, iets wat in het verleden vaker gebeurde.

Jammer genoeg is het niet mogelijk gebleken een tekening of foto van Valkenhof B te vinden. De eerste auteur heeft het gekend, toen het niet meer bewoond werd en bij de familie Derksen in gebruik was als opslagruimte, waar onder andere het rustaltaar voor de grote processie stond. In zijn herinnering was het een wit krukhuis met de voorgevel evenwijdig aan het begin van de veldweg. Omdat er echter op beide situatietekeningen niets is aangegeven, is op afb. 2 en 3 volstaan met een plaatsaanduiding met de letter B.

Afb. 3. De huidige kadastrale situatie met de kerk van 1875.

Afb. 4. Valkenhof anno 2001 (foto Th.M.J. Jonker/Hist. Kring).

Dan nog iets over de naam *VALKENHOF*. Eerder⁽¹⁾ is melding gemaakt dat de naam van de Loose boerderij *DOEKENSTADT* een respectabele ouderdom heeft.

Dat geldt waarschijnlijk evenzo voor *VALKENHOF*. De oorsprong van de naam is nog geen uitgemaakte zaak. Zoals bij *DOEKENSTADT* kan het afkomstig zijn van de naam van een vroegere bewoner of bezitter, die wellicht - dat mogen we aannemen op grond van het feit dat hofstede en grond eeuwenlang in bezit van de Walburgiskerk te Arnhem is geweest - ooit zijn (of haar) bezit aan deze kerk heeft geschonken. Was dat freule van der Valck, zoals in *Bij de Tijd*, nr. 2 (2000) van de Historische Kring Westervoort wordt gemeld?

Of misschien iemand met de naam Valckenburg of Valckenborg? In 1735 staat op folio 48 van de *Atlas van het Ambt Liemers* de naam *VALCKENBORGSTADTE* (Valckenborgstede) genoemd; het is ook daar al eigendom van de *Catol. Pastorie te Arnhem*. Beide geslachtsnamen hebben bestaan. Ondanks nasporingen is nog niet bevestigd gevonden wie de schenking heeft gedaan en wanneer die is gedaan. Het kan twee tot drie eeuwen geleden geweest zijn. Vermoedelijk is de huidige boerderij de vierde of de vijfde in de reeks.

W.J.Th. Peters, Nijmegen,
Th.M.J. Jonker, Loo.

Noten:

- (1) uit: *Geschiedkundige schets der parochies Doetinchem en Wynbergen*, I.-J. van der Heijden, 1918.
- (2) Informatie van A.W.A. Bruins, Zevenaar.
- (3) *De oorsprong van Doekenstadt*, Th.M.J. Jonker, Driepas jrg. 16 (1999), pp. 66-68.

SCHOOL EN SCHOOLMEESTERS

Onderwijs een zaak van de Kerk

Het geven van onderwijs is eenwenlang een zaak van de Kerk geweest. Het ligt dan voor de hand om aan te nemen dat de grootste nadruk werd gelegd op de godsdienstige vorming en dat de overige vakken en de inrichting daaraan ondergeschikt zijn geweest. Belangrijk was het leren lezen, want dan konden de gelovigen zelf de bijbelse en geestelijke verhalen lezen.

Het is interessant, globaal te weten hoe het onderwijs er in de Middeleeuwen en daarna uitzag. Pastoor Jacob Vallick uit Groessen schreef omstreeks 1550 in zijn kerkeboek: *Het oock verdragen ter jaer, dat die koster sal school houwen; daerop heeft de kerck hem dat huys getimmert; ende sal die naebuiren kinderen leeren; deese helpen hem dan oock den dienst bewaeren, als klokken te luyden, voort in 't koor helpen 't singen, voort de missen te dienen, in alles binnen die kinderen hem nut dienstaflich.*

De school stond toen aan het kerkhof en maakte één geheel uit met het aangrenzende armenhuis en de kosterij. De wijze van lesgeven verschilde aanmerkelijk van de thans gebruikelijke. In tegenstelling tot nu zaten alle leerlingen, van jong tot oud, in één lokaal. Natuurlijk kregen ze niet allemaal tegelijk hetzelfde onderwijs. Er bestonden groepen spellers, lezers, schrijvers en cijferaars, waaraan afzonderlijk aandacht werd besteed. Omdat schoolverzuim veelvuldig voorkwam en de groepen regelmatig van samenstelling veranderden, kregen de leerlingen binnen een groep hoofdelijk onderwijs. Ze lieten zich één voor één voor de klas overhoren door de meester, aan wie ze ook hun werk ter correctie aanboden. Het

was gebruikelijk dat oudere leerlingen de kleintjes instrueerden en ook overhoorden. Het onderwijsstelsel uit die dagen bestond immers hoofdzakelijk uit inprenten en overhoren.

Omdat ieder kind hardop bezig was, de schoolmeester inclusief, heerste er een ware kakofonie van geluiden. De doodstille klas moest nog uitgevonden worden⁽¹⁾.

Orde en tucht waren daarom belangrijk. Kattenkwaad werd, letterlijk, met harde hand bestreden. Het kind zat onder de plak, een werktuig, waarmee het kind op hand of hoofd werd geslagen.

De schooltijden waren gedurende de winter van acht tot elf uur en van één tot vier uur en des zomers naar believen, doch tenminste drie uur.

De Schoolmeester,
Johannes & Caspar
Luiken, 1694.

De dorpsscholen voor 1795

Bij Koninklijke Verordening van 28 september 1717 werd in Pruisen, waartoe ook het Ambt Liemers behoorde, de leerplicht en schooldwang afgekondigd voor alle kinderen van 5 tot 12 jaar. Des zomers, wanneer de kinderen bij de landarbeid nodig waren, kon echter eventueel volstaan worden met hen een of twee dagen per week naar school sturen. Van een algemene toepassing van dit voorschrift is ondertussen geen sprake geweest.

Het schoolgeld van de kinderen bracht weinig of niets in het laatje van de meester en in de huishoudportemonnee van zijn vrouw. De schoolgelden waren als volgt vastgesteld: *spellers* 6 Pfennig, *lezers* 9 Pfennig en *schrijvers* en *rekenaars* 1 Groschen per week. Des zomers was men evenwel tweederde van deze bedragen verschuldigd. Armen waren van betaling van schoolgeld vrijgesteld²⁾.

Meer schoolgeld werd gevraagd voor het bijbrengen van de rekenkunst. Voor pennen en papier voor de schrijvers moest extra worden betaald. Daarom namen veel ouders hun kinderen die aan schrijven of rekenen toe waren van school. Vaak waren ze dan al zo groot, dat ze wat konden verdienen.

In Duiven, Groessen en Loo kon een schoolmeester in combinatie met het kostersambt, een vrije woning en toevallige baten en giften in zijn onderhoud voorzien.

De dorpsscholen ná 1795

In de 18de eeuw, en met name in de tweede helft van deze eeuw van

Verlichting, ontstond er bij het denkende deel der natie steeds meer onvrede over het bestaande onderwijssysteem. Zo zouden de onderwijzers niet goed genoeg zijn opgeleid, de salarissen te laag en waren de scholen te klein en te donker. Lichamelijke straffen dienden te worden uitgebannen. Het gewone volk en de armen moesten betere kansen krijgen. Er werd veel te veel werktuiglijk uit het hoofd geleerd, zonder dat de kinderen iets van de inhoud van het geleerde begrepen. Ten slotte zou aan de overheersende rol die de kerk ten aanzien van het onderwijs vervulde, zo spoedig mogelijk een einde moeten komen. Dat waren zo de voornaamste grieven en wensen die naar voren werden gebracht.

Duiven

Enquêtes lijken in onze moderne tijd thuis te horen, maar vroeger kon men er ook wat van. In 1799 werd een enquête naar de toestand van de dorpsscholen gehouden en als resultaat kwam daaruit naar voren, dat de toestand van de Duivense dorpsschool in 1799 als *ondraaglijk* werd omschreven. Wegens het ontbreken van vensterglas waren de leerlingen onderhevig aan regen en wind, zodat het bij winterdag bijna niet uit te houden was. Bovendien lag het gebouw nogal laag en was het omgeven door mesthopen, tengevolge waarvan het stikkende vocht tot in de school drong.

Daarenboven was de school veel te klein, het had een grondoppervlakte van zo'n 25m². Om die redenen stuurden veel ouders hun kinderen naar de (Hervormde) school in

Den Schoolmeester Jansen heeft geen zeker of vaste
Inkomsten, moet enkel en alleen van maandelijks School-
geld bestaan.

Zijde Scholier betaalt maandelijks Stuiwer voor de arme.
Kinderen betaalt de Kerk jaarlijks 3 Rixd. 30 St.
waar van geen Schoolmeester bestaan kan
wijze van Huise Land studeert David en Thomas/Widdchen die
daar zijn moet en Schoolmeester tot zijne Subsistentie
wijnschijns jaardijks bij zijn gering salarium 100 Rixd
suffi gehoud hebben.

Den Schoolmeester alhier heeft geen anderen bedijf hoe wel den
Actuelen Schoolmeester nu ook den tijdelijken Proctor is en
als Koster jaarlijks trekt circa 80 Rixd. hoewel Proctor
en Schoolmeester Amt voor het tegenwoordige door den
in derzelve Persoon bedund worden zijn teg by de dorp Roster
te Saamen in Compataat vrij het Roster Amt niet de
wijze verhandeld op de behoorlijke tijd in de School tegen
woordig te zijn en dus beter was eenen partikuliere School-
meester met een loonkend bestaan.

Zuven den 8ten Junii
1800.

St. Thomas Rysenro
Pastor

Den Schoolmeester Jansen heeft geen zeker of vaste Inkomsten, moet enkel en
alleen van maandelijks Schoolgeld bestaan. schrijft de Duivense pastoor
Stein Bischof in juni 1800 (OAZ 1304).

Westervoort, hetgeen de pastoor ten
sterkste afkeurde, omdat hij vreesde
dat de kinderen daar nadelig
beïnvloed zouden worden.

In 1800 had meester Hendrik

Janssen geen vast jaarinkomen. Hij
moest enkel en alleen van het
afgedragen maandelijks schoolgeld
bestaan. Zijn scholieren betaalden
elk 5 stuiver (zie afb. hierboven).

De Kerk betaalde 2 *Rixdaalder* en 56 stuiver jaarlijks voor het lesgeven aan arme kinderen. Met deze inkomsten kon onmogelijk een schoolmeester in de toen dure tijd zijn gezin onderhouden.

De meester moest zeker een bedrag van 100 *Rixdaalder* per jaar ontvangen, als men rekening hield met de fors gestegen prijzen van levensmiddelen en brandstoffen.

Normaliter had de Duivense schoolmeester geen nevenbetrekkingen, alhoewel hij tijdelijk het kostersambt waarnam. Hiervan genoot hij een jaarsalaris van 80 *Rixdaalder*. De functie van het koster bracht mee, dat hij tijdens de schooltijd vaak verstek moest laten gaan in verband met een of ander kerkelijke dienst.

Pastoor Stein Bischof vond dat een schoolmeester een zodanig salaris moest hebben dat hij zich uitsluitend bezig kon houden met het lesgeven en niet het kostersambt erbij moest bedienen. In 1810 werd de school bezocht door niet meer dan 40 leerlingen (voorheen waren dat er zo'n 70 à 80 geweest), die 6 tot 10 Kleefse stuivers schoolgeld betaalden, hetgeen meester Janssen ongeveer Fl. 25,- per jaar opleverde. Een vast inkomen als schoolmeester had hij nog steeds niet, wel genoot hij inkomsten als koster.

Zowel zijn onderwijs als het schoolgebouw, waarin hij les gaf, werden omschreven als *très mauvais*. De schoolopziener achtte hem zelfs *naauwelijks in staat, eenige regelen te schrijven*. Pas in 1818 werd de in een *ellendige staat* verkerende school enigszins *vertimmerd*.

Per 1 november 1826 werd de 76-jarige meester Janssen door de gemeente eervol ontslagen, met een toezegging van f. 150,- pensioen per jaar. Als zijn opvolger werd aangesteld zijn plaatsgenoot Joannes Rutjes. De school, waarin hij les moest geven, en die 6,65 bij 5,66 bij 3,40 meter mat, herbergde des winters soms wel 125 kinderen. In 1840, toen de school door bijna 200 leerlingen werd bezocht, ontstond door afbraak en wederopbouw meer oostwaards van een der belendende percelen, de gelegenheid om de school wat te vergroten. In 1881 werd deze parochieschool, die niet meer aan de gestelde eisen voldeed, opgeheven en gingen de leerlingen naar de openbare school in Duiven.

Groessen

Niet onwaarschijnlijk lijkt het, dat de kostersfamilie Then Haef, in Groessen, die vanaf ca 1689 optrad, ook de schoolmeester heeft geleverd. Koster Michiel then Haef werd genoemd omstreeks de jaren 1689-1740 en zijn zoon Jacob van 1740 tot ca 1770. Diens zoon Lambert, die in ieder geval in 1786 als schoolmeester werd vermeld, deed dienst als koster tot 1803.

In 1779 werd de ernstig vervallen Groessense school opnieuw opgebouwd.

Uit een in 1799 gehouden enquête blijkt, dat het Groessense schoolgebouw groot genoeg was voor het aantal kinderen. Wel lag het wat laag en was het enigszins vochtig, zodat aanbevolen werd de stenen vloer te vervangen door een houten. Nauwelijks een derde van de schoolkinderen kon er het schoolgeld (4 stuiver per maand) betalen.

Pastoor J. Henrichs gaf op 3 februari 1798 aan de Pruisische Regering op dat de Kerk aan jaarsalaris voor Lambert then Haef, in zijn functie als schoolmeester, een bedrag besteedde van 105 *Rixdaalder*, 36 Stuiver en 4 Duiten. Deze opgave klopte niet met de werkelijkheid. Then Haef ontving dit bedrag voor de werkzaamheden die hij te samen als koster, schoolmeester en organist in de parochie verrichtte. Het inkomen van de schoolmeester bracht nauwelijks 20 *Rixdaalder* in het laatje. Om de man toch van een levensonderhoud te voorzien was, met instemming van de Pruisische Koning, het kostersambt met dat van schoolleraar gecombineerd. De fungerende schoolmeester was bij toeval tevens organist. Het Groessense Gilde gaf hem jaarlijks uit haar inkomsten *voor het orgelslaan* 5 *Rixdaalder*.

Pastoor Henrichs gaf tevens te kennen dat er sedert 40 à 50 jaar bij zijn weten in Groessen geen bekwaam en goed onderlegde schoolmeester les had gegeven. Bij hem stond nog steeds een oude man van 80 jaar voor de klas. Dat had tot gevolg dat doorgaans in de winter ongeveer vijftig kinderen de school bezochten, in de zomer kwam geen enkel kind (het aantal kinderen in de schoolleeftijd was ongeveer tweehonderd).

De laatste 7 à 8 jaar had de pastoor gezorgd dat een jonge assistent bij Then Haef in de school kwam en voor hem, uit zijn eigen middelen, kost en woninghuur betaald. Hierdoor was de toestand veel verbeterd. Het aantal kinderen, dat de Groessense school vanaf dat

moment bezocht, was gestegen tot ongeveer dertig in de zomer en honderd in de winter.

De pastoor stelde dat het in Groessen mogelijk was, dat iemand, als hij een vrije woning had, van het kosterswerk, schoolmeester en organist een zodanig inkomen kon verwerven, dat hij met een beetje zuinigheid in zijn levensonderhoud kon voorzien.

Het kerkbestuur stelde voor Lambert then Haef te ontslaan uit al zijn functies en hem op een jaarsalaris van 50 à 60 *Rixdaalder* pensioen te geven. Zijn assistent kon men dan alvast aanstellen tegen een salaris van 80 *Rixdaalder* voor het verrichten van de werkzaamheden als koster en schoolmeester. Het kwam er echter op neer dat Lambert then Haef pas in 1803 zijn kosterschap heeft neergelegd. Hij werd opgevolgd door G. Hendriks, die nog in 1807 als koster wordt vermeld. Of hij net als zijn voorganger ook schoolmeester was, is echter niet bekend. Wel staat vast, dat diens opvolger, Wijnhof genaamd, die ca 1809 overleed, tevens het schoolmeestersambt heeft uitgeoefend, en wel in een ruimte die in 1808 *veel te klein en nadelig voor de gezondheid* werd genoemd.

In 1809 en 1810 waren op aandringen van de schoolopziener plannen gemaakt om een nieuwe school te bouwen. Zelfs de kalk en de stenen waren al aangeschaft, maar ten gevolge van de politieke toestand bleef de zaak rusten, en werden ten slotte de materialen weer verkocht om het geld voor andere doeleinden te kunnen gebruiken. Sindsdien was

er aan de school niets meer gebeurd. Het lokaal mat 18 bij 17 bij 6 voet, en was veel te klein voor de 70 à 80 kinderen die des winters de school bevolkten, en was zelfs geen glas gemaakt, waarvan het gevolg is, dat de onderwijzer geheele uren met planken heeft moeten toemaken, dat de leerlingen bij vochtig weer droog kunnen zitten, en dat in één woord, het schoolvertrek onbruikbaar is, zoodat zonder eene prompte voorziening alle onderwijs zal moeten worden gestaakt. In 1816/17 werd Theodorus Bartels als schoolmeester aangesteld; een jaar later, in 1818, werd de school geheel nieuw opgetimmerd.

In 1835 en 1841 bezocht inspecteur Wijnbeek Groessen. Aanvankelijk konden zowel de school als het onderwijs zijn goedkeuring wegdragen, maar dat was bij zijn laatste bezoek anders: *Te Groessen is het lokaal minder dan te Duiven en te klein voor het 200-tal kinderen. De tafels, ofschoon half, staan tegen elkander als dubbele tafels, dus geheel ongeschikt voor de klassikale leervorm. Het onderwijs van J. Bartels is gebrekkig. Ik zag een jongen op de knieën liggen met de armen naar boven tot straf.*

Kort hierna kwam er eindelijk een "moderne" school.

Loo

In 1754 werd Jan Rutgerus Visch koster en schoolmeester in Loo. Hij overleed in 1797 als een afgeleefd man. Na het overlijden van meester Visch, onder wie de Loose school de laatste jaren ernstig in verval was geraakt, zorgde pastoor Reinerus Peters er voor, dat er een kundig persoon tot schoolmeester werd benoemd. Het werd de 66-jarige uit Bohemen afkomstige Joseph

Andries Schreiber, die tot 1800 in functie is gebleven.

Onder hem bloeide de school zo op, dat er al na een jaar 70 à 80 kinderen geteld konden worden. Het bij de kosterwoning behorende schoollokaal mat echter slechts 13 bij 9 Rijnlandse voet en was daarenboven bouwvallig. De reeds jaren bestaande plannen tot reparatie werden nu eindelijk in 1798 ten uitvoer gebracht en bovendien werd de school vergroot met de aangrenzende koestal. Na de verbouwing mat de school 27 bij 9 voet. Op de in 1799 ontvangen enquête kon dus met een gerust hart geantwoord worden: *beij Loo ist das Schulgebäude durch den Hr. Pastor Peters in einen guten für die Kinder und den Lehrer bequamen und ihrer Gesundheit zuträglichen Zustand gebauet und gross genug für die Anzahl der Kinder.*

In 1800 werd Willem Geurds tot koster en schoolmeester benoemd. In tegenstelling tot zijn meeste collega's elders had hij geen vast inkomen, maar moest hij leven van de schoolgelden en van de giften in natura (rogge) der parochianen.

Op 3 juni 1800 verklaarden pastoor R. Peeters en kerkmeester R. Peelen aan de Hoogloffelijke Krijgs- en Domeinen Kamer dat zij in de opgave over het jaar 1799 abusievelijk het inkomen van de schoolmeester hadden gesteld op 52 *Rixdaalder* in plaats van 52 Gulden Hollands. Daarbij werd door hen tevens medegedeeld, dat deze 52 Gulden in de verste verte niet toereikend waren om een schoolmeester een bestaansinkomen te verschaffen. Hij had daarom een aanvullend salaris gekregen, die het jaarinkomen op 100 Gulden bracht.

De meester had geen neven-
betrekkingen, maar hield zich alleen
verdienstelijk bezig met het onder-
richt geven aan de jeugd en de

werkzaamheden als koster (zie afb.
hieronder).

Uw recept van 200 Gulden in betref-
fing van de Schoolmeesters inkomen in het Lee-
de kan worden over 200 Gulden in de hand
in antwoord op de voorstellen aangaande het
verlangen van de Hoogleeflyke Vrijzeker Zoon-
nen van de Schoolmeester.

1ste Affektie: my onbegrepen dat in de opgave van
veertig Gulden per abt gestelt zijn dat Naag naadma-
de allen 50 Gulden Hollands naad dat de gans
inkomen van den Schoolmeester bedraagt gewoont
2de kan den Leraar van 50 Gulden in de hand met hene
zelfsturen koop also

3de ene toelaage nodig, door dien hier niemand van
52 Gld ordentlijk leven kan, maar hadde om ordent-
te worden zelfsturen noch met 100 Gld daerby
nodig te maken om dat hy geen beaven. Guef dy
maakt allen 50 Gulden in de hand te onbegrepen
in de Guef dy bediening van affektie my oock kan
dese dat. 50 Gulden in de hand in de hand te
Guef dy in de hand te onbegrepen

in het Lee-
de 20 Janj 1800,

J. R. Peters Pastoor
R. Peelen Kerkmeester

... heeft also eene toelaage nodig, door dien hier niemand van 52 Gld ordentlijk leven
kan ... schrijven pastoor Peters en kerkmeester R. Peelen in juni 1800
(OAZ 1304).

In 1810-'11 werd het schooltje bezocht door 60 respectievelijk 30 leerlingen, die aan schoolgeld ongeveer f. 60,- opbrachten; op de verkoop van schoolboeken maakte de meester daarenboven nog f. 6,- à f. 7,- winst. De schoolopziener die in 1816 het schooltje bezocht, verklaarde in de omgeving wel slechtere onderwijzers aangetroffen te hebben. Desalniettemin betwijfelde hij of Geurds wel capabel genoeg was om zelfs maar de laagste rang te halen.... Duidelijk was zijn oordeel over het gebouw: *Het schoolvertrek is lang 17 voet, breed 8 voet en hoog 6 voet 2 duim op het hoogste en 5 voet op het laagste, zijnde het zelve onder een afdak. Dit vertrek moet in de winter tot 70 kinderen bevatten. Het behoeft geen betoog dat uit dezen hoofde een welingerigt onderwijs alhier niet mogelijk is, en dat zelfs de opeenhoping van zoo vele kinderen in zulke een benaauwd vertrek (in het welk bovendien nog de pot voor het huisgezin van den onderwijzer gekookt moet worden) voor de gezondheid der leerlingen niet dan nadeelig wegen kan.*

In 1825 telde de school respectievelijk 41 (winter) en 22 (zomer) leerlingen. Blijkens zijn opgave gaf Geurds toen onderricht in lezen, schrijven, rekenen en Hoogduits. Als maten van het schooltje werden opgegeven 4,93 bij 2,78 bij 1,86 m. In datzelfde jaar werd de school naar de schuur van de pastorie verplaatst. Of daarmee een wezenlijke verbetering werd bereikt, staat echter te bezien, getuige het rapport dat de schoolopziener in 1828 uitbracht:

Dorp Loo. Hier bestaat de school in een zeer klein afgescheiden vertrekje van een schuur of ander gebouw, onlangs zonder mijn voorweten en waarschijnlijk ook

zonder inzage en medewerking van het plaatselijk bestuur, daargesteld, en hetgeen wel meer voldoende is dan het voormalige boven alle beschrijving slechte gebouw, doch echter, bij eene verkeerde inrigting, ook de volstrektelijk vereischte ruimte ontbeert. Zoo dat het van belang zal zijn om, zoodra de financiële omstandigheden der Gemeente zulks toelaten, ook hier ter plaatse op de daarstelling van een ander beoorlijk ingerigt schoolvertrek bedacht te zijn.

In 1829 bezochten respectievelijk 67 (winter) en 24 (zomer) leerlingen de school.

Geurds verdiende toen als koster ongeveer f. 75,- per jaar en als schoolmeester f. 50,- aan schoolgelden, f. 54,- rijkstractement en f. 25,- gemeentelijke bijdrage, in totaal f. 200,-. Daarnaast had hij vrij wonen. Hij overleed eind 1832 en werd toen opgevolgd door zijn zoon Johannes Antonius, eerst provisioneel, omdat hij nog niet over de vereiste graad beschikte, en sinds 1834 officieel.

In 1842 gaf schoolopziener Staats Evers de gemeente te kennen, dat er nu echt wat aan de Loose school gedaan moest worden. *Kunnende het nog niet worden toegelaten dat in een vertrek van 4,9 el lengte, 4,1 el breedte en door elkanderen gerekend ongeveer 2,5 el hoogte een getal kinderen worde opgestapeld dat des winters tot bij de 90 opklimt.*

Het was zijn opvolger Baron van Voorst tot Voorst, die in maart 1850 de pastoor schreef geconstateerd te hebben, dat er nog steeds geen verbetering in de droevige toestand gekomen was. Hij vroeg de geestelijke toen heel diplomatiek om hem te berichten *of het kerkbestuur*

voornemens en bij magte is, om nog dit jaar een nieuw schoollokaal daar te stellen. Mocht dit het geval niet zijn, dan zal ik tusschenkomst van het Gouvernement moeten inroepen, waardoor wellicht, en hierop moet ik de aandacht van Ueerrw. vestigen, voor het kerkbestuur een regt verloren kan gaan, dat zij tot nu toe bezeten heeft.

Deze zet sorteerde het beoogde effect. Het zou echter nog wel een jaar duren vooraleer het kerkbestuur overging tot het bouwen van de school, waarvan de maten 11 el 50 duim bij 5 el 55 duim bij 4 el 90 duim bedroegen. Op 8 oktober 1851 werd de school, die aan de overzijde van de weg (thans Loostraat 47) was verzezen, in gebruik genomen.

Meester Geurds heeft het nooit verder gebracht dan de 4de rang. Voor de vierde of laagste rang behoefde men niet veel meer te kunnen dan lezen, schrijven en de beginselen der rekenkunde. Het onderwijs van meester Geurds mag dan ook van twijfelachtige kwaliteit geacht worden. Districtscommissaris Van Nispen oordeelde in 1843 over hem: *aan kunde en bekwaamheid ontbreekt het (hem), niet aan goede wil en iever.* Het gemeenteverslag over 1859 berichtte: *te Loo alwaar het (onderwijs) vroeger teregt den naam van slecht verdiende, is de gunstige vooruitgang toenemende.* Het aantal leerlingen bedroeg toen ca 75 (winter) respectievelijk 40 (zomer).

Na de invoering van de onderwijs-wet van 1857 meende het gemeentebestuur een openbare school te moeten stichten.

En omdat het onderwijs in Loo

verreweg het slechtste in de gemeente was, besloot men juist daar openbaar onderwijs in te voeren.

In overleg met het kerkbestuur werd de bijzondere school op 31 oktober 1861 opgeheven en opende de openbare lagere school haar deuren in het zelfde gebouw.

Tot schoolhoofd was door de gemeente aangesteld Hendricus Nicolaas van Ierland, voordien hulponderwijzer te Katwijk-Binnen. Achteraf was de gemeente niet erg gelukkig met haar keus. Ook de verstandhouding met de clerus in Loo liet op den duur te wensen over. *Dewijl hij zijn pligten als katholiek niet meer vervult en in zijn geloof zeer mank gaat, zoo werd algemeen als vast beginsel aangenomen, dat wij zulke een onderwijzer niet langer konden dulden,* schreef pastoor Lambertus van Egeren in 1880 in de notulen van het kerkbestuur⁽³⁾.

De schoolopziener Meijer werd er bij gehaald en Van Ierland kreeg vijf maanden de tijd om naar een andere betrekking om te zien. Vastbesloten wederom een *parochiale schoolmeester* aan te stellen zegde het Loose kerkbestuur per 1 september de gemeente de huur van het schoolgebouw op. Met goedkeuring van en financiële ondersteuning door de aartsbisschop werd Johannes Hermanus Aldenhuijsen aangesteld. Op 1 september werd de bijzonder school geopend *onder Gods zegen, en de meester verwelkomd en de kinderen onthaald op chocolade en krentenbroodjes.*

Th.J.G. Goossen, Zevenaar.

Geraadpleegde bronnen.

Bij de samenstelling is gebruik gemaakt van:

- (1) J.W. van Petersen, *De Lange Schoolweg, een rondgang door de onderwijsgeschiedenis van de Laemers ex Doelburg*, Zutphen 1984;
- (2) W.F.W.M. van Heugten, *Duiven, Groessen en 't Loo in onderwijsquêtes uit 1799 en 1805*, tijdschrift Historische Kring, 1985.

Noten:

- (1) Wilfried Stevens, *St. Martinusschool Oud-Zevenaar*, 1996
- (2) Oud Archief Zevenaar O.A.Z. 1304
- (3) Register van Notulen van het R.K. Kerkbestuur der Parochie van den H. Antonius Abt te Loo, kerkarchief.

TOEGIFT

Als aanvulling op het artikel over het onderwijs geeft het gemeenteverslag „over den jare 1887” de volgende informatie. In het jaar 1887 waren er in de gemeente drie scholen voor lager onderwijs: één openbare school en twee niet gesubsidieerde bijzondere scholen.

De heer P.M. Geubbels was sinds 1876 hoofd van de openbare lagere school in Duiven. Voorts werden er lessen verzorgd door de onderwijzer Th. Gerrits en de onderwijzeres H.W. Peters.

Aan de twee niet gesubsidieerde bijzondere scholen waren verbonden J.W. van de Zande, J. Aldenhuijsen, G. van Leuffen en een niet met name genoemde kwekeling.

Wie van hen „Hoofd der School” was, staat niet vermeld, maar uit een eerdere publicaties kan worden afgeleid, dat J.W. van der Zande in Groessen de scepter zwaaid en J. Aldenhuijsen in Loo. Omdat er destijds in Groessen meer mensen woonden dan in Duiven en Loo samen, mag worden aangenomen dat G. van Leuffen en de kwekeling daar werkzaam zijn.

Opmerkelijk is, dat op 31 december 1887 146 leerlingen (94 jongens en 52 meisjes) op de openbare school stonden ingeschreven en 296 kinderen (160 jongens en 136 meisjes) op de twee bijzondere scholen samen.

De kosten voor het openbare lager onderwijs heeft de gemeente in dat jaar de kapitale som van fl. 2379,99 gekost, waarvan fl. 2050,00 als „jaarwedden der onderwijzers”!

Th.M.J. Jonker, Loo.

De Lymersche tongval in 1838

Geen dialectboekje, toch dialect, maar dan van ruim anderhalve eeuw geleden. In de GELDERSCHE VOLKS-ALMANAK voor het jaar 1838 ⁽¹⁾ vonden wij het volgende, opgetekend in "Lymersche tongval". Wij hopen dat het dialect u (nog) vertrouwd is, zodat de sterke moraliserende strekking van dit verhaal u niet ontgaat. Bedenk, dat het de eeuw van de "brave Hendriken" was en van "Jantje zag eens pruimen hangen". Ook de tijd van soms lange zinnen, zoals u zult merken, en van vele, vele 'wijze' spreuken.

*Het is even wennen aan het gebruik van "en". Soms is het gewoon ons vertrouwde voegwoord **en**, maar in deze tekst ook heel vaak **een**. Tegenwoordig zouden we 'n schrijven.*

De auteur is ds. Otto G. Heldring, in 1835 de initiatiefnemer en tot 1847 redacteur van de Geldersche Volksalmanak. Hij was op 17 mei 1804 te Zevenaar geboren en kende dus de "Lymersche tongval". Hij heeft in de persoon van Meister Maorten Boardman vele wijze lessen geschreven. Het waren "snaorige stukjes", waarmee hij in zijn tijd het hart van duizenden lezers heeft gestolen. Daarin kon hij kwijt wat hij met zijn almanak als doel voor ogen had: verkeerde begrippen en gewoonten bestrijden.

*Het opvoedende, belerende karakter in zo'n stukje als hieronder blijkt uit de vele gezegdes. Een goed gekozen puntige spreuk als **een slapende haan vindt niets of één ondeugd kost meer dan het opvoeden van twee kinderen** blijft gemakkelijk in het geheugen hangen. En dat was waarschijnlijk de bedoeling.*

In de hoedanigheid van (volks)opvoeder is Heldring - maar uiteindelijk nog meer door zijn filantropische arbeid (Zettense Inrichtingen) - een exponent van het Réveil in Nederland. Deze protestantse opwekkingsbeweging rondom het midden van de vorige eeuw hield zich naast persoonlijke geloofsverdieping vooral bezig met praktisch-christelijke arbeid als zending, armenzorg en opvoeding. Ds. Otto G. Heldring is in 1876 overleden.⁽²⁾

Th.M.J. Jonker, Loo.

UULEN VliegEN NIET MET Bonte KRAÄIEN

Een zamenspraak van Meister Maorten Baordman aoever den slegten tied.

't Was op en schemeraovend dat de mannen van 't darp op den blauwen steen, onder den olden eik taegen aoever meister Maortens huus bei mekaar gekommen waoren, en druk praotten aoever den slegten tied en de veule opbrengsten, doe Meister Maorten met zijn piepken in den mond de deur utstapte en zich tusschen eur in zette.

"Waor hei 't zoo druk aoever, buurlui!" zei hei, "is 't aoever 't mooie waer of aoever den oorlog?"⁽¹⁾

"Ne Maorten" zei Evert van den Baovenkamp, "'t Is aoever den slegten tied en de veulle afgaven, da we aan 't praoten zijn." "Zoo, zoo!" zei Maorten, en blaosde en groote wolk tabak ut zijn piep, net of i daor aoever naodocht; "en wat dunkt er ou zoo van?"

"Da we allemaal te grond gaon," zei Jasper Paepersduk, "en ons paspoort maor onder de schoenen zullen motten naemen."

Evert: "Jao, Meister! wei holden 't er veur, dat et met ons zoo hard as 't maor lopen kan, nao Sint Reinuut, op weg is."

Mr. Maorten: "Buurlui, as ik de zaken hier regt begriep, dan geet et ou as den boer, die zei: 't zal en kort ent naemen' en es ter degen van den metworst beet; went zie, ai 't in de lands belastingen gaot zuken, dan hei veul van den sneider in de fabel,

die zei: 'is dat niet wel bedocht,' en zette en lap naost et gat dat hei digt maken most.

Nee mannen! daar zit et um niet!"

Jasper: "Meister! alle dingen hebben twee handvaten; wei zitten nou eenmaol vast; mögen we dan es weten wat gei er van denkt?"

Mr. Maorten: "Niks liever dan dat. Gei mot dan weten, mannen, da'k et er ook veur hold dat de belastingen ons den dood aan zullen doen; maor niet die van 't land: 't zien gansch andere; wat baot aevenwel en kaers of bril, as en minsch niet zien wil; 't zien de belastingen, die we aon ons eigen gekheid betaolen: die doen 't um!

Daor hei veur eerst een groote belasting, die *laegen tied*, genuumd wurd. Daor kan'k ou en buuksken van aopen doen. Raeken alle dagen de uren es, die i gaot verluijeren, terwiel i nog wat verdienen kost. Dat zu'i met geen windei betalen, mannen!

Een uur vroeger op, een uur later nao bed; een uur minder verpraot, een uur meer spoed, zin vier uren zuver winst op eenen dag; maor in de meisten zit de gemakkelikhed zoo diep in, dat ze, as de reiger, liever achter en bies krupen, en zeggen: "t louwt wat," as

dat ze opvliegen en een bosch zuken
um zich veur störm te bewaren.

De sleutel, die altied in de
hand zit, roest niet. Een slaopenden
haon vind niks. De tied is 't
kostbaorste van alle dingen in de
welt. 'Tieds genug,' zeit alle man, en
kumt niks meer te kort as tied. Die
zün zaken drief, um drieven zün
zaken niet. Vliet alleen heit niks te
wunschen nödig, maor luiheid alles.
Die zich met arbeid voeid, die
wurd riek; die zich met haop
onderheult starft den hongersdood.
Die en handwerk kent bezit en vast
goed, en die kop het bezit en
eerenambt. De honger kiekt wel in 't
huus van en vliettig mensch, maar
kumt er niet in. Een uur van daag
gewonnen, is meer as en halven dag
die nog kommen moet. Maor denk
ou nou es aan, hoe veer van daor
ons dageliks laeven is? Hoe mennig
uur gaet er verloaren, en zoo i ze bei
mekaar raekent, ist grooter dan de
grootste belasting!

Maar as men kíp rupt meint
men al de hoenders; en zoo mot ik,
nou ik ens begonnen bin, ook de
gansche zaak afspinnen. En veul
grooter belasting betaol i nog aan
zörgeloosheid. Weet i wel dat gebrek an
zörg meer kwaod duut als gebrek an
verstand; en dat geen pronkster zoo
veul verpronken kan, as en slonster
verslonsen. 'Umdat en naegel
mankiert,' zei 't spraekwoord,
'verliest en paerd en hoefizer;' deur 't
hoefizer gaet 't paerd verloaren, en
deur 't paerd de ruter. In den
tegenwoordigen tied bedriegt
wantrouwen weiniger as vertrouwen;
daorum draegt hei zün geld in en zak
met en gat er in, die zün volk maor
laot hen werken. Zoo heer zoo

knecht. ook mot men geen olde
schoenen weg smieten veur men
neijen het. Da's nomro twee.

Maor nou volgt er al weer
wat, went 't end van de opbrengsten,
die ons ten ondergang helpen, is er
nog niet. Veul goed geld kost ons
ten darden de *onmaotigheid* 'Zoo
gewonnen, zoo verloaren,' heit et,
sints de vrouwen aover de bezuken
't spinnewiel, en de mannen de
harbargen schup en ploeg vergaeten.
Wie niet zoo goed kan spaoren as
verdienen, die kan zich dood
arbeijen zonder en penning nao te
laoten, went en vette koe laot en
mager testament achter. Eene
ondeugd kost meer as twee kinder
op te veuijen. Gei meint en enkel
bezuuk, en enkele maoltied, en
enkel glaeske wien, en enkel
neimodisch kleid, dat kost er wel
aoverschieten, maor weet je wel dat
veul kleintjes en groote maaken. En
klein lek duut en groot schip
verzinken. Een schottel minder, een
kleed en jaor langer gedraogen, een
anker wien niet gebraukt, - is en
mooije belasting gespaord.

Maor verders, went zie 't hölt
niet op, en ik brauk geen naold in en
voeijer hööi te zuken, maor kan er
wel twintig tusschen duurn en vinger
vatten, - en groote belasting betalen
we aan 't *onneudig koopen van
duzenderlei gerei*. Koop niks te duur!
da's en les die wel en pond golds
waerd is. Koop i daor en taegen, zeit
't spraekwoord, wai niet neudig hebt,
i mot verkopen wai wel neudig hebt.
Veul minschen gaon te grond, die al
wat goedkoop is, koopen. Terwiel 't
onneudig gekochte niet baeter veur
ou is, as en gold gewicht veur en
baedelder. En weet je wel dat en

kanten strook en ziën kleed vordert, en 'en nei meubel al de andere old mekt; hei en mooi stuk gekocht, fluks moi nog tien er bei hebben, of 't is as en vlag op en modderschuit.

Maor zoo zün ze taegeswoordig, dat de een boaven den anderen ut wil in staotzie en hoveerdigheid, en ze makaar in de grond warken. Tot den dans beheurt meer as één paar dansschoenen, zei besje, en nam en baezemstok en reei de deur ut; en doe ze zaf, dat de kinders allerlei neu tuug wollen hebben, riep ze: 't is baeter op en olde kar op de hei, nedrig gevaren, dan in en nei schip midden in de wereld gezeild. Maor hoe doen de kinders? Eerst as de put dreug is, zeggen ze: 't is jaomer, dat we zoo veul water hebben verknood, terwiel alle daag en handvol mael genomen gaauw den boojem van 't maelvat duut zien. Groote schepen kunnen wat waogen, kleine motten aan den oever blijven. Staek de vuut niet wiejer as 't bedlaken reikt, en al hei ook monds genoeg, ge mot toch niet zoo wied gapen ai kunt.

En wat zullen al de strikskes en kwikskes doen? As de nood aan den man kumt, dan is en harden daalder meer waerd as en zak vol met allerlei gesnāor. Wai niet zoo neudig hebt as vuur, laot ou dan zin en penning te duur. Wil je weten wat 't geld waerd is, gao dan bei ouwen buurman borgen. Op borgen volgt

zorgen. En wat baat 't mooi kleeijen ! ulen vliegen niet met bonte kraāijen en 't id te vergaefs dat de moor zei, gelijk bei gelijk, doe i en schorsteen-vaeger ontmoette; went deze zei: 't is mis man! net zoo as de heer, die met den boer niet wandelen wol, schoons de boer meinde dat 't um toekwiem, umdat hie en boks van 't zelfde laken aan had.

De hoogmoed aet 's margens met aovervloed, aet 's middags met schraoljammer, en geet 's aovonds met schande te bed.

Daorum laot ou veur 't leste nog één ding zeggen: dat niks gemakkeliker is, as zonder geld te koopen, en niks onmeugelijker as zonder geld te betalen. En man met schulden zit op en paerd, dat van achteren schulden, en van veuren leugens draegt. En laege zak kan niet aoverend staon. En man zonder schulden ziet ieder in 't gezig; maor armoe, deur eigen schuld, ontzinkt al 't vertrouwen. 't Is gemakkeliker twee haerden te bouwen, als op een 't vuut te staoken.

Ga daorum liever zonder aeten nao bed, as dai met schulden opstaot. Blief niks schuldig! Da's de echte steen der wiezen. Mits dai 't stuur regt holt, en 't oog umhoog; daorhen, waor van daan alleen de zaegen kōmt.

Zie daor mannen! Wat ik te zeggen had. Bei 't eens met mīn?"

Alle: "Jao meister!"

Noten:

- (1) GELDERSCHE VOLKS-ALMANAK voor het jaar 1838, 4de jrg., Arnhem, 1838, pag. 173-178.
- (2) Geraadpleegd:
Adrianus van der Hoeven, *Otto Gerhard Heldring*, Amsterdam, 1942.
in: M.M. van Hoffen, *dr. Otto G. Heldring*, Geldersche Volksalmanak voor 1942, 71ste jrg., Putten, 1942.
- (3) Vermoedelijk de Belgische Opstand, 1830-1839.

ZOUTERS EN ENGELSMANNEN

In het begin van 1900 kende 't Loo een slachthuis naast de oude school. Daar woonde in een boerderij de familie Boerboom, die behalve dat slachthuis ook een café met danszaal en een winkel dreef. Het pand staat er nog steeds, nu bewoond door de familie Bloemberg, het adres is Loostraat 61/61a.

Toon Boerboom reed met paard en wagen met eieren, groenten en fruit naar de markt in Arnhem. Hij hielp overdag verder mee in het bedrijf en was in de avonduren muzikant op feestavonden.

Gradus Boerboom werkte thuis op de boerderij en in het café, ook was hij muzikant. Zuster Anna en vrouw Boerboom namen de winkel voor hun rekening, waar grutterswaren e.d. maar ook petroleum werd verkocht. Men verhuurde ook 'n losse danszaal.

Herman (Maije) was de varkenskoopman, die varkens voor de slacht opkocht. Dat slachten gebeurde in de schuur. Het meeste (gezouten) vlees werd naar Engeland verzonden, vandaar Engelsmannen, *keujes* van 80 tot 100 pond. Later slachtte men hier niet meer, maar tot in de veertiger jaren kocht Maije nog wel op.

Een deel van de waai was bezit van de Boerbooms, de Boerboomwaai, waar zij ook nog zo'n beetje visten. 's Winters werd hier massaal door de Loose bevolking geschaatst. Dan was Toon Boerboom ook van de partij. Rondjes draaien noemde Toon *zwaaien*. De schaatsen waar hij op reed, waren *zwaaiers*.

Bommels

Kleinigheden

Honderdnegentig jaar geleden deed men hier niet aan hennepsteelt!

Brieven geschreven voor den Mairie Westervoorth 1811

no 44, 18 Maij.

gericht aan de Prefect

Ter voldoening van UEd. ordre den 29 April j.l. no 8 op den 10 deezer bij mij ontvangen betrekkelijk den Hennipteeld hebbe ik d'Eer aan UEd. bij deezen aantetoonen, dat er in de Mairie Westervoorth geen Hennep geteeld wordt en ook de qualiteit van den boodem daartoe niet geschikt is.

Met verschuldigde Hoogagting hebbe ik de Eer te zijn

Uit het brievenboek van de burgemeester 1857

no 14

gericht aan Gedeputeerde Staten

14 January

Naar aanleiding van prov.bl. No 26 van 1819 hebben wij de eer ten uwer kennis te brengen dat het personeel der geneeskunstbeoefenaren gedurende het jaar 1856 met een vroedvrouw genaamd Antonia Fransiska Sanders, huisvrouw van H. Giesen, vermeerderd is, die zich den 13 November 1856 hier gevestigd heeft, komende uit Twello gemeente Voorst

en mitsdien thans bestaat als volgt:

Reijssen, B.A. van, Heelmeester ten plattenlande, ingevolge admissie dd Arnhem den 12 April 1843.

idem vroedmeester, ingevolge admissie dd Arnhem, 22 July 1844.

Sanders, Antonia Fransiska, huisvrouw van H. Giesen, vroedvrouw, ingevolge admissie dd Arnhem den 23 October 1849, te Groessen.

Hall, Helena van, huisvrouw van R. van Rossum, vroedvrouw, ingevolge admissie dd Arnhem 18 July 1822.

De burgemeester van Duiven.

VERENIGINGSNIEUWS

Tentoonstellingen

- * Van 8 september tot en met 18 november 2001 is een tentoonstelling in museum Het Valkhof gewijd aan „De Gouden Eeuw van Gelre”.

In deze expositie is het mooiste, wat in de 15de en 16de eeuw in het oude hertogdom Gelre aan kunst vervaardigd is, te zien. Daarnaast kunt u ook nog altijd de prachtige verzameling, vooral Romeinse, archeologie, moderne en oude kunst bekijken in het nieuwe gebouw aan het Kelfkensbos 59 te Nijmegen.

Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag van 10-17 uur, op zaterdag, zon- en feestdagen van 12-17 uur.

Dezelfde tentoonstelling is van 1 december 2001 tot en met 10 februari 2002 te zien in het Stedelijk Museum Zutphen aan de Rozengracht 3. Openingstijden: dinsdag t/m vrijdag van 11-17 uur, op zaterdag en zondag van 13.30-17 uur.

- * In drie musea wordt van 3 november 2001 tot en met 3 maart 2002 aandacht besteed aan de cultuurgeschiedenis van Armenië.

In museum Catharijneconvent te Utrecht is in die periode een tentoonstelling, die in het teken staat van de bijzondere Armeense miniatuurkunst. Er is een keuze te zien van middeleeuwse handschriften, voor het merendeel afkomstig uit de rijke collectie van de Staatsbibliotheek van Armenië te Jerevan, waar 15.000 manuscripten worden bewaard. Een groot contrast met deze hoogontwikkelde minia-

tuurkunst vormt de levendige, naïeve en vaak humoristische volkskunst uit de provincie Vaspurakan. Ook worden relieken getoond uit het museum van Etchmiadzin. Met een hedendaags fotomateriaal worden de bezoekers vertrouwd gemaakt met het huidige Armenië en z'n bewoners.

In twee Leidse musea kan men voor Armeense kunst en cultuur terecht. In het Rijksmuseum van Oudheden staat de prehistorie van Armenië centraal. In het Stedelijke Museum De Lakenhal wordt eigentijdse beeldende kunst getoond van internationaal bekende Armeniërs.

- * In 's-Heerenberg is van 10 november 2001 tot en met 6 januari 2002 in Huis Bergh de tentoonstelling *Aan tafel!*.

Het laat voor jong en oud de ontwikkelingen in de tafelcultuur vanaf de achttiende eeuw tot heden zien. Door de verfijning van de kookkunst ging men in de achttiende eeuw meer zorg en aandacht besteden aan de tafelcultuur. Tafelmanieren werden een belangrijk onderdeel van de opvoeding van kinderen, die met speciaal eetgerei spelenderwijs met servies, bestek en glaswerk leerden omgaan. De bezoekers krijgen gedekte tafels uit verschillende perioden te zien, met antiek tafellinnen, zilveren bestek, glas en kristal en rariteiten. Er is een „keizerlijke eetkamer” ingericht met bezittingen van de Duitse keizer uit Huis Doorn. En er is veel aandacht voor kinderserviezen, poppenhuizen, kindercouverts en huishoudelijke artikelen voor kinderen.

Openingstijden: iedere dag van 13-17 uur (behalve op 21, 24, 25 en 31 december).

- * Ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (A.W.N.) heeft afd. 17 gevestigd in Arnhem, o.a. in onze vitrines een kleine expositie ingericht. Het draagt de titel *Van Majolica tot Faience*.

Lezingen

- * Afdeling 17 van de A.W.N. te Arnhem heeft op 14 november 2001 een lezing door drs. Graafstal en drs. Wynia over *De Leidse Rijn, een archeologische schatkamer*.

De Vinex-locatie Leidse Rijn ten westen van Utrecht herbergt een schat aan gegevens over de inrichting van de Romeinse Rijksgrens en de opeenvolgende fasen van de middeleeuwse ontginning in het riviereengebied. Deze lezing vindt plaats in het Cultureel Centrum De Coehoorn, Coehoorn-straat 17 te Arnhem (tegenover het NS-station). Aanvang: 19.45 uur; toegang: f 2,65.

Gelders Oudheidkundig Contact

- * De brochure met het najaarsprogramma 2001 ligt weer bij de secretaris ter inzage.

In verband met het moment van uitkomen van DRIEPAS kunnen we slechts noemen: op 17 en 24 november, 11-13 uur, een cursus *Historische cartografie* in het Rijksarchief in Gelderland te Arnhem (f 45,-).

Aanwinsten

- * Aangeschaft is *Vijf eeuwen bandel en wandel van de familie Kleinpenning 1510-2001* van de hand van dr. G.L.M. Kleinpenning.

Deze, in de regionale pers lovend gerecenseerde, rijk geïllustreerde en zeer informatieve familiegeschiedenis is in een beperkte oplage bij de auteur (☎ 0316 - 26 77 62) verkrijgbaar.

Van de heer A.W.A. Bruins ontvingen wij:

- * *Buurtschap Grieth te Zevenaar*, waarvan hij de auteur is.

Het is deel 3 uit de serie over de bewoningsgeschiedenis in het kerspel Oud-Zevenaar.

Het 260 pagina's tellende boek beschrijft 123 boerderijen en woningen, nagenoeg alle afgebroken, in de buurtschap het Grieth, een gebied ten noorden van het stadje Zevenaar. Het is verluchtigd met meer dan 190 afbeeldingen, kaarten en tekeningen. Het personen- en perceelsregister telt 1645 persoons- en 245 perceelsnamen. Het boek is daardoor een goede bron van informatie voor ieder die zich bezig houdt met familie- en boerderijgeschiedenis. Wilt u het boek zelf bezitten dan kunt het rechtstreeks bestellen bij de heer A.W.A. Bruins, Noordeinde 66, 6901 EC Zevenaar (☎ 0316 - 33 14 75).

De prijs is f 27,50.

Maar ook via de secretaris van de Historische Kring kan dit boek worden besteld.

- * *Grabstätten der Münsterkirche St. Martini und der ehemaligen Kreuzherrenkirche zu Emmerich*, door Heinz Evers.

In 1993 uitgegeven door de Emmericher Geschichtsverein. Ook in dit 200 pagina's tellende boek komen familienamen voor, die aan deze zijde van de grens bekend zijn.

- *Gaststätten in Emmerich*, door Bernd Schugt.

Eveneens een uitgave van de Emmericher Geschichtsverein, uit 2000. Het behandelt alle vroegere en huidige *Kneipen* en *Gaststätten* in de stad Emmerik en de omliggende dorpen Elten, Hüthum, Borghees, Vrasselt, Praest en Dornick. U kunt aan de hand van dit rijk geïllustreerde boekje zelf controleren of *Es trinkt der Mensch, es säuft das Pferd. In Emmerich ist es umgekehrt!* klopt.

Najaarsexcursie

Op zaterdag 24 november 2001 wordt een tweede najaarsexcursie georganiseerd, gevolgd door *moes aete*. Wij beginnen met een bezoek (met rondleiding) aan het Museum Vliegbasis Deelen. In het gebouw van de voormalige onder-officiersmess van de KLU op „de kop van Deelen” is op 9 juni j.l. een museum geopend, waarin veel over de geschiedenis van dit vliegveld te zien is. Het kleine militaire vliegveld van „voor de oorlog” werd door de

Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog uitgebouwd tot een belangrijk knooppunt in de luchtoorlog boven West-Europa. Daarnaast is er materiaal te zien van de DAEG (Dutch Aircraft Examination Group), die zich al ruim 12 jaar bezig houdt met het terugvinden van vermiste vliegers en het bergen van vliegtuigwrakken, en een tentoonstelling over de zweefvliegtuigen (gliders) die in september 1944 rondom Arnhem zijn gebruikt. Daarna gaan we naar het zalen-centrum Berentsen, alwaar ons - evenals verleden jaar - een heerlijke boerenkool- en zuurkoolmaaltijd wacht.

De kosten zijn f 30,00 per persoon, voor leden zowel als niet-leden. Vertrek vanaf het Eilandplein 302 om 14.15 uur. Carpoolen is mogelijk.

Kaarten voor deelname zijn uitsluitend van 12 t/m 16 november, tussen 20.00 en 21.00 uur, verkrijgbaar in het Cultureel Centrum 't Eiland.

Bij minder dan 20 deelnemers gaat het **niet** door, waarna uiteraard het reeds betaalde geld zal worden terug gegeven.

DRUKKERIJ BEERENS - GROESSEN

ISSN 0021-5549

